

مخاطرات محیطی

(مجموعه مقالات)

مجری پژوهش

قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی

دانشگاه خوارزمی

تهران، ۱۳۹۶

عنوان و نام پدیدآور	مخاطرات محیطی: (مجموعه مقالات) / مجری پژوهش قطب علمی تحلیل فضائی مخاطرات محیطی دانشگاه خوارزمی؛ ویراستاری علمی حسن افراخته، مهری اکبری.
مشخصات نشر	تهران: دانشگاه خوارزمی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۵۰۷ ص.
شابک	۹۷۸۶۰۰۸۵۸۷۱۰۱
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
موضوع	بلاهای طبیعی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Natural disasters -- Addresses, essays, lectures
شناسه افزوده	افراخته، حسن، ۱۳۳۴ - ویراستار
شناسه افزوده	اکبری، مهری، ۱۳۶۰ - ویراستار
شناسه افزوده	دانشگاه خوارزمی. قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی
شناسه افزوده	دانشگاه خوارزمی
رده بندی کنگره	GB ۵۰۲۰/م.۳۱۰
رده بندی دیویی	۴/۵
شماره کتابشناسی ملی	۴۰۳۶۱۰

عنوان کتاب:	مخاطرات محیطی (مجموعه ۱۵ ت.)
مدیر پژوهش:	دکتر بهلول علیجانی
ناشر:	دانشگاه خوارزمی
مجری پژوهش:	قطب علمی تحلیل فضائی مخاطرات محیطی دانشگاه خوارزمی
طراح جلد و صفحه‌آرا:	حمید محمودی کیا، علی گودینی - محمد سعید حمیدی
نوبت و سال چاپ:	اول، ۱۳۹۶
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۸۵۸۷-۱۰-۱
شماره:	۵۰۰ نسخه
قیمت:	۳۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

بخش اول: مخاطرات انسانی

فلسفه پراکندگی محور و مخاطرات محیطی ۷-۳۳

نویسنده: دکتر بهلول علیجانی

مخاطرات سکونتگاه‌های انسانی ۳۵-۶۸

نویسندگان: دکتر هانی رضائیان، دکتر جواد سدیدي و دکتر پرویز ضیائیان فیروزآبادی

مخاطرات بحران‌ها و آسیب‌های انسانی شهری ۶۹-۱۱۶

نویسندگان: دکتر حسن افرخت و آقای محمد حجبی پور

مخاطرات، بحران‌ها و آسیب‌های انسانی شهری ۱۱۷-۱۶۸

نویسندگان: دکتر موسی کمال‌وند، دکتر سیمین تولائی

تبیین مفهوم پژمردگی شهری با عنایت به الگوی فراروی شهرها ۱۶۹-۲۱۶

نویسنده: دکتر احمد زنگانه

بخش دوم: مخاطرات طبیعی

آتشفشان ۲۱۹-۲۴۶

نویسنده: دکتر عزت الله قنوازی

آلودگی هوا ۲۴۷-۳۰۸

نویسندگان: دکتر عباسعلی علی اکبری بیدختی و مهندس محمد علی ثقفی

لرزه‌خیزی و ساختارهای پهنه دریاچه ارومیه ۳۰۹-۳۳۲

نویسنده: دکتر مهدی زارع

مخاطرات هیدرولوژیکی (با تأکید بر سیل) ۳۳۵-۳۸۲

نویسندگان: دکتر منیژه قهرودی تالی و آقای مصطفی امینی

فرین‌های اقلیمی ۳۸۳-۴۲۰

نویسنده: دکتر محمد سلیقه

حرکت‌های توده‌ای دامنه‌ای و زمین لغزش‌ها ۴۲۱-۴۶۸

نویسنده: دکتر امیر کرم

زمین لرزه..... ۴۸۶ - ۴۶۹

نویسنده: دکتر امیر صفاری

بهمن..... ۴۹۸ - ۴۸۷

www.ketab.ir

مقدمه

مخاطره به هر نوع پدیده یا فرایندی گفته می شود که به سلامتی انسان و یا اموال او صدمه بزند. و این اتفاق نمی افتد مگر زمانی که انسان به طریقی با این پدیده ها یا فرایندها رابطه ای داشته باشد. مثلاً اگر انسان در نزدیکی کوه آتشفشان زندگی کند ممکن است مواد مذاب زندگی او را به خطر بیندازد. یا اگر انسان در مسیل رودخانه مسکن گزیند سیل به او صدمه می زند. پس پدیده ها یا فرایندهای محیط در شرایط دور از زندگی انسان خطر تلقی نمی شوند. مهمترین رابطه انسان با عوامل محیط رابطه فضایی است. یعنی محل سکونت و فعالیت او که رابطه فیزیکی او را با طبیعت تعریف و تحدید می کند. یعنی مخاطرات محیطی فقط در چهارچوب فضایی نمود پیدا می کنند. و از این جهت برای جغرافیا خیلی مهم هستند. مطالعه پراکندگی مخاطرات محیطی انسان کمک می کند که از مناطق پرخطر دوری کند. و فعالیت های خود را در مناصب سمی و خطرناک بدون خطر گسترش دهد. مسیل ها، نزدیکی گسل ها، مناطق زلزله خیز، دامنه ها، تنگ و ست، سرزمین های بسیار سرد یا گرم، بیابان ها و غیره مناطق خطرناک است و انسان باید از آنها دوری کند. آگاهی از این مناطق دانش جغرافیایی در مورد پراکندگی آنها لازم دارد.

دومین منشا خطر برای انسان رفتار او در منطقه با محیط است. ممکن است که انسان در یک منطقه امن و بی خطر ساکن شود. اما اگر رفتار درستی نداشته باشد و با توجه به توان محیطی بهره برداری نکنند به دلیل کاهش منابع طبیعی و یا آلودگی محیط و تخریب خاک خطرانی زندگی انسان را تهدید می کند. برای مثال اگر انسان از منابع آب زیرزمینی آنقدر مصرف کند که تمام شوند ادامه حیات در منطق غیر ممکن و با حداقل بسیار مشکل خواهد بود. در این تعامل انسان باید به نیاز خود و توان محیط آگاهی پیدا کند و مصرف خود را بگونه ای مدیریت کند که سرمایه اصلی منابع محیطی از بین نرود. و به اصطلاح همیشه سعی کند از تولید آن استفاده کند. برای مثال انسان های قدیم مانند ایرانیان برای استفاده از منابع آب از قنات استفاده می کردند. مکانیسم قنات به گونه ای بود که فقط از میزان اضافی سالانه استفاده می شد و هرگاه سطح آب از یک حد معین پایین تر می رفت قنات قطع می شد. اما انسان امروزی با استفاده از چاه عمیق سعی دارد آب زیرزمینی را برداشت کند و هر موقع که سفره آب پایین تر می رود چاه را عمیقتر می کند و این کار را تا جایی ادامه می دهد که آب سفره کاملاً خالی می شود. با توجه به اینکه این سفره های زیرزمینی در دوره های طولانی

زمین شناسی فراهم شده اند پرشدن مجدد آنها به هزاران سال نیاز دارد. و انسان در عمر کوتاه خود دچار مشکل می شود. مشکلی که اکنون اکثر نقاط کشورمان بویژه در مناطق بیابانی مواجه است.

در سالهای بعد از جنگ جهانی دوم فزون طلبی و بهره برداری نامناسب انسان از منابع طبیعی، نظام عادی و طبیعی محیط زیست و به تبع آن کل سیاره زمین را به هم زد و آن را از حالت تعادل خارج کرد. بهم خوردن تعادل سیاره در همه زمینه ها خود را نشان داد و به قول سعدی:

چو عضوی را به درد آورد روزگار / دگر عضو ها را نماند قرار.
البته باید امروز شعر سعدی را به گونه دیگر نوشت.

چو عضوی را به درد آورد انسان / دگر عضو ها را نماند قرار.
واقعیت هم این طور است موقعی که انسان جنگل های اروپا را تاراج می کرد و یا تولید صنایع را به بهانه توسعه در برون بستر می کرد ، باور نمی کرد که روزی در خانه خودش دچار عوارض آلودگی هوا خراب می شد. فعالیت های اشتباهی که در غرب تهران انجام می شود، ساکنین شرق تهران مانند پیشوایان مسار را خسارت می زند. باز هم به قول سعدی شاعر نکته دان ایران:

گنه کرد در بلخ آهنگری / به شمشیر دند گردن مسگری،

گناه هر فرد سبب بهم خوردن زندگی و سلامتی همه ساکنین کره زمین می گردد. کره زمین و هر کدام از قسمت های آن به صورت یک سامانه بسته و منظم کار می کنند. هر عضوی از این سامانه در هر نقطه ای دچار مشکل شود همه اجزای آن را مریض می کند. فعالیت های نامناسب انسان سبب شده است که در سده بیست و یکم بحران های جدی بشر را تهدید کنند. عمده این بحران ها گرمایش هوا، افزایش جمعیت، تخریب خاک، آلودگی هوا و غیره می باشد. در بین این بحران ها هم گرمایش هوا به عنوان ام المخاطرات نامیده می شود. عدم آشنایی انسان فزون طلب با دانش جغرافیایی باعث شده است که او در هر جای خطرناکی مانند روی گسل ها و داخل مسیل ها بساط زندگی را بگستراند و خود را در معرض خطر قرار دهد. مانند ساکنین مسیل رودخانه نکا که خسارت غیرقابل جبرانی ایجاد کرد. یا فعالیت های باریک سازی بستر رودخانه کرج که به دلیل وجود سد کرج برای مهار سیلاب های رودخانه کرج انجام می شود و مطمئناً روزی خسارت بسیار سنگینی ایجاد خواهد کرد.

بحث های بالا سه موضوع بسیار مهم را روشن می کند. اول اینکه دانش فضایی انسان در مورد پراکندگی مخاطرات بیشتر شود تا انسان از سکونت و فعالیت در مناطق پر خطر مانند مسیل رودخانه ها و روی گسل ها خودداری کند. دوم اینکه انسان به توان محدود منابع طبیعی هر منطقه آگاهی پیدا کند تا نیازهای خود را با آن مطابقت دهد. مساله سوم که شاید مهمتر از دو مورد پیشین است انسان به نیاز طبیعی خود آگاه شود و بیشتر از نیاز اولیه خود از منابع محیطی استفاده نکند. دو موضوع اول شاید با بالا بردن آگاهی انسان عملی شود. اما موضوع سوم علاوه بر بالا بردن آگاهی از نیازهای اولیه انسان تلاش فرهنگی هم لازم دارد تا انسان حریص را قانع کند که نیاز اولیه او خیلی کم است و بسنده کردن به آن هیچ صدمه ای به محیط نمی زند. فقط طمع فزون طلبی انسان است که این همه مشکلات محیطی را ایجاد کرده است. تلاش فرهنگی منی توجه به بحث های فلسفه محیط و آموزه های دینی که همه این موارد انسان را از اسراف و هدر می کنند. همه این فلسفه ها و باورها متذکر می شوند که اسراف در مصرف نه تنها برای روح انسان مفید نیست بلکه بدن او را هم با مشکل مواجه می کند. اما رسیدن به این دستاورد سخاوتمندانه و باید هر انسانی به مرحله یقین برسد. رساندن انسان به مرحله یقین در مورد رعایت اصول محیط و نیازهای خودش وظیفه سنگین دانشمندان، فیلسوفان و متولیان اخلاق و دین می باشد.

قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی به عنوان تنها مرکز علمی مطالعه مخاطرات محیطی سعی دارد در این زمینه ها قدم بردارد تا بتواند با کمک سایر مراکز علمی از نظر مکان مخاطرات و رابطه درست انسان با طبیعت و اعتدای اخلاقی کمک کند. و علاوه بر کاهش مخاطرات محیطی سلامتی مکان را هم فراهم کند. چون هیچ برنامه عمرانی و توسعه و عمران مریض و پر خطر عملی نیست. کتاب حاضر یکی از تلاش های قطب علمی در این زمینه است. مقالات کتاب بگونه ای تنظیم شده اند که ضمن آگاه نمودن خوانندگان از ماهیت مخاطرات، امکان سنجی تعدیل و اصلاح عوامل ایجاد کننده را هم روشن می کند. البته همه مخاطرات و یا بحث های مربوطه در این کتاب نیامده است. این کتاب مقدمه یا آغازی است در این مسیر. امید است که قطب علمی بتواند در آینده اسناد و تحقیقات بیشتری منتشر کند. بدیهی است که قطب علمی خیلی علاقمند است که از نظرات خوانندگان محترم در غنی سازی نوشته حاضر و اعتدای هرچه بیشتر آن استفاده کند.

بهلول علیجانی

مدیر قطب علمی تحلیل فضایی مخاطرات محیطی. زمستان ۱۳۹۵.